

УДК 338.242.4

Л.П. Рогатіна, канд. політ. наук, доцент
Одеська національна академія харчових технологій

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

У статті розглянуто теоретичні основи стратегії продовольчої безпеки регіону. Визначено її економічну сутність та роль у системі стратегічного управління регіоном, окреслено основні функції. Розглянуто основні та допоміжні стратегії забезпечення продовольчої безпеки.

***Ключові слова:** продовольча безпека, стратегія продовольчої безпеки, стратегія подолання бідності, стратегія АПК, стратегія розвитку продовольчого ринку, стратегія продовольчого резерву.*

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки у регіонах визначає їх соціально-економічний стан та є фундаментальною основою економічної безпеки України. Тому управління продовольчою безпекою повинно стати однією з ключових цілей стратегічного розвитку регіонів. Нажаль, проблеми продовольчої безпеки регіонів на сьогодні не вирішені та законодавчо не врегульовані. У стратегіях соціально-економічного розвитку до 2020 р. більшості областей України не окреслено цілі та не визначено стратегії забезпечення продовольчої безпеки. Натомість окремі їх елементи розпорошені між цілями та завданнями розвитку АПК, переробної галузі та інфраструктури. Забезпечення продовольчої безпеки регіонів вимагає теоретичного обґрунтування відповідної стратегії та визначення її місця у системі стратегічного управління регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій . Проблеми забезпечення продовольчої безпеки на різних рівнях державного управління розглядаються у працях Колісника Г.М., Мостової А.Д., Нижника О.М., Нікішина Є.В., Пушака Я.Я., Тернавської І.Б. та інших науковців.

Дослідження стратегічних засад управління продовольчим забезпеченням на регіональному рівні є актуальною та недостатньо розробленою науково-методологічною проблемою, що вимагає теоретичного обґрунтування стратегії продовольчої безпеки та її ролі у системі стратегічного управління регіоном.

Формулювання цілей статті. Метою наукової статті є обґрунтування теоретичних основ стратегії продовольчого забезпечення регіону, визначення її основних функцій та складових.

Виклад основного матеріалу досліджень. У широкому розумінні стратегія - це перелік шляхів та заходів реалізації довгострокової мети та цілей, що обираються з альтернативних варіантів із врахуванням визначених можливостей, обмежень та політики розвитку. Головне призначення стратегії – забезпечення реалізації місії регіону та сформованих на її основі пріоритетних цілей.

Формування цілей та стратегії продовольчої безпеки регіону повинно здійснюватися на основі концепції продовольчої безпеки України, стратегій соціально-економічного розвитку областей та забезпечувати максимальний економічний і соціальний ефекти від міжрегіональної та міжгалузевої співпраці.

Згідно із проектом Закону України «Про продовольчу безпеку України», основними принципами формування стратегії економічної безпеки на всіх рівнях виступають:

- забезпечення інтересів країни у системі міжнародної продовольчої безпеки в умовах глобалізації та регіональної економічної інтеграції;
- продовольча незалежність держави;
- економічна обґрунтованість загальнодержавних потреб, пов'язаних із забезпеченням України продовольством, достатність і стабільність запасів продовольства;
- своєчасність та адекватність заходів щодо формування продовольчої безпеки реальним і потенційним, внутрішнім і зовнішнім загрозам; фізична та економічна доступність якісних і безпечних харчових продуктів для населення [6]

В наукових працях стратегія продовольчої безпеки розглядається переважно у контексті забезпечення глобальної або державної безпеки.

Урядом США розроблено глобальну стратегію продовольчої безпеки на 2017-2021 рр. [12], в якій стратегія продовольчої безпеки визначається як курс на досягнення продовольчої безпеки та сталого розвитку регіонів й окремих країн шляхом поєднання зусиль державної влади, приватного сектору, наукових установ та громадських організацій в напрямку створення сприятливих умов економічного розвитку агропромислового і переробного сектору, подолання бідності та попередження наслідків кліматичного впливу.

З метою забезпечення продовольчої безпеки на глобальному рівні вирішуються стратегічні проблеми на основі широкої дискусії, формуються цільові програми, створюються міжнародні фінансові фонди

та громадські організації за окремими напрямками реалізації стратегії, підписуються міжнародні угоди та резолюції.

Теоретичне обґрунтування стратегії національної продовольчої безпеки є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Погоджуємося з думкою А. Д. Мостової, що стратегія продовольчої безпеки держави – це: «план з досягнення такого рівня розвитку державної економіки та аграрного її сектору, забезпеченого необхідними ресурсами і потенціалом, при якому населенню буде гарантовано стабільне постачання продовольства в кількості і якості, що відповідають науково обґрунтованим параметрам і створені соціально-економічні умови для підтримки споживання медичним нормам, не залежно від несприятливих факторів у міжнародних відносинах і несприятливої кон'юнктури світового ринку» [3, с. 39].

Згідно з дослідженнями Колісника Г.М., «стратегія продовольчої безпеки, має бути спрямована на: забезпечення необхідної кількості продовольства за рахунок власного виробництва і при необхідності – за рахунок імпорту; підтримку стабільності продовольчого постачання за рахунок скорочення коливань пропозиції і врожайності, адекватного управління національними запасами продовольства, розвитку транспортної інфраструктури та систем збуту; забезпечення доступу всіх верств населення до наявного продовольства» [2, с. 75].

З огляду на обраний стратегічний курс розвитку України в напрямку Європейської інтеграції, вважаємо, що цілі національної продовольчої безпеки України повинні узгоджуватися з Європейським законодавством та стандартами, а також корелювати з основними принципами Римської декларації Всесвітньої продовольчої безпеки:

1) Забезпечення фізичної й економічної доступності споживчих товарів для задоволення енергетичних потреб всіх соціальних верств населення;

2) Забезпечення продовольчої незалежності, тобто автономності, стійкості та економічної самостійності продовольчої системи;

3) Надійність продовольчої системи, тобто здатність мінімізувати вплив сезонних, погодних та інших факторів на безперебійне забезпечення продовольством населення всіх регіонів;

4) Орієнтація на розширене відтворення продовольчої системи [12, с. 5-7].

На регіональному рівні науковці концентруються переважно на теоретичному та практичному обґрунтуванні стратегії окремих складових продовольчої безпеки регіону, серед яких: стратегії розвитку

агропромислового комплексу, стратегії харчової промисловості, стратегії розвитку сільських територій тощо.

На основі дослідження наукових праць [5,7, 9], встановлено, що продовольча безпека регіону – це оптимальний стан взаємопов’язаних елементів господарського комплексу, що у своїй сукупності здатні забезпечити повний цикл виробництва та розподілу сільськогосподарської продукції, який гарантує достатній рівень споживання населенням соціально важливих продуктів харчування високої якості та поживної цінності не залежно від будь-яких виникаючих зовнішніх і внутрішніх загроз.

З огляду на значну кількість взаємопов’язаних складових, що торкаються майже всіх сфер господарської діяльності регіону та важливою роллю в забезпеченні його соціально-економічної безпеки на шляху реалізації місії запропоновано авторське визначення досліджуваної дефініції: «стратегія продовольчої безпеки регіону – це інтегральна стратегія збалансованого і стабільного розвитку видів економічної діяльності, що формують повний цикл матеріально-технічного забезпечення, виробництва та розподілу життєво важливих продуктів харчування в достатньому обсязі, який гарантує потреби здорового та активного життя всіх верст населення регіону не залежно від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз».

За результатами проведених досліджень, можна зробити висновок, що формування та реалізація окремих складових стратегії продовольчої безпеки здійснюється на різних ієрархічних рівнях (рисунок).

Ієрархічність досліджуваної стратегії передбачає підпорядкування рівнів за напрямками і сферами реалізації цілей продовольчого забезпечення. Функція управління вищих рівнів носить більш загальний характер і конкретизується на нижчих рівнях.

З позицій стратегічного підходу стратегія забезпечення продовольчої безпеки повинна виконувати водночас координаційну, міжрегіонально-інтегруючу, адаптивну та забезпечувальну функцію в системі стратегій соціально-економічного розвитку регіону. Реалізація стратегії спрямована на досягнення економічних, соціальних, гуманітарних та екологічних цілей.

Координаційна функція стратегії полягає у формуванні єдиного стратегічного курсу соціально-економічного розвитку господарства регіонів в напрямку забезпечення продовольчої безпеки.

Ієрархія підсистем формування і реалізації стратегії забезпечення продовольчої безпеки регіону (авторська розробка)

Міжрегіонально-інтегруюча функція стратегії проявляється у механізмі її реалізації через узгодження та координацію зусиль місцевих органів влади, бізнес-структур, наукових, державних установ та громадських організацій в напрямку створення сприятливого економічного та інституційного середовища для горизонтальної інтеграції суб'єктів всіх ланок відтворення сільськогосподарської продукції на взаємовигідних умовах.

Забезпечувальна функція стратегії реалізується у її цілях, що є пріоритетами стратегічного розвитку не тільки регіону, а і національного господарства в цілому.

Адаптивна функція стратегії покликана з одного боку сприяти стабільному і безперервному протіканню всіх процесів, пов'язаних із продовольчим забезпеченням, а з іншого – формувати механізм попередження та ліквідації загроз, що виникають. В цьому контексті

важливим є активізація інноваційної діяльності в усіх сферах господарства регіону та підвищення адаптивності елементів та підсистем продовольчої безпеки.

Рівень економічної безпеки регіону повинен відповідати трьом основним атрибутам, які детально охарактеризовано Є.В. Нікішиним: «Економічний атрибут продовольчої безпеки включає в себе економічну та фізичну доступність продовольства, які забезпечуються економікою регіону; соціальний атрибут складається з науково обґрунтованого раціону харчування, який спільно з економічною доступністю визначають життя суспільства; якість харчування, спільно з науково обґрунтованим раціоном харчування є гуманітарним атрибутом, який забезпечує якість життя індивідуума. Взаємодія складових частин і чинників продовольчої безпеки визначають функції управління і контролю, обсяги і напрями забезпечення стратегії продовольчої безпеки регіону, а також формулює завдання та визначає напрями забезпечення ресурсами для організації діяльності з запровадження стратегії продовольчої безпеки регіону»[5, с. 10].

Реалізація стратегії забезпечення продовольчої безпеки потребує розробки та взаємного узгодження (як на міжобласному, так і на міжгалузевому рівні) основних і допоміжних стратегій. Основні стратегії здійснюють прямий вплив на реалізацію основних функцій продовольчої безпеки, а саме: фізична та економічна доступність харчових продуктів для всіх верств населення, рівень їх якості, корисності та безпечності а також безперебійність постачання. Відповідно, автором визначено такі основні стратегії: стратегія подолання бідності (забезпечення економічного доступу населення до харчових продуктів), стратегія розвитку АПК та продовольчого ринку (забезпечення фізичного доступу населення до продуктів харчування) та стратегія створення продовольчого резерву (забезпечення безперебійного доступу населення до продуктів харчування не залежно від зовнішніх і внутрішніх змін).

1. Стратегія подолання бідності – це сукупність стратегічних заходів, що спрямовані на підвищення рівня доходів населення регіону, що є базовими для створення умов для економічної доступності всього асортименту продуктового кошику в необхідній кількості шляхом підвищення платоспроможності попиту.

Рівень бідності в країні залишається стабільно високим. Згідно статистичних даних за 2016 р. за межею відносної бідності за витратами перебувало 23,8 відсотка населення. Згідно з даними ООН , у 2016 р. за межею бідності в Україні перебуває більше 60 % населення. Високий

рівень бідності є однією з найсуттєвіших перешкод досягненню продовольчої безпеки.

Проблеми подолання бідності наразі є одним з пріоритетів державної політики. У зв'язку з цим, урядом розроблена Стратегія подолання бідності [8], згідно з якою основними напрямками зниження масштабів бідності, що можуть бути реалізовані на рівні регіонів є: підвищення дієвості політики зайнятості; сприяння детінізації доходів населення; підвищення мобільності робочої сили на ринку; забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення; мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення; запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

Додатковими заходами з подолання бідності в регіонах В. Вітер [1, с. 24-25] вбачає:

- зростання ВВП й удосконалення механізмів його розподілу;
- розвиток тимчасової зайнятості і громадських робіт;
- посилення ефективності соціальної захищеності населення;
- активізація співпраці між державою, громадськими організаціями та бізнесом з метою дотримання принципів соціального партнерства і солідарності.

2. Стратегія розвитку агропромислового комплексу виступає однією з базових для забезпечення продовольчої безпеки регіону і залежить насамперед від його природного, ресурсного та кліматичного потенціалу. На основі проведених досліджень встановлено, що стратегія розвитку агропромислового комплексу регіону – це сукупність заходів адміністративного, правового, фінансового, маркетингового та науково-технічного характеру що сприятимуть розвитку агропромислового комплексу на засадах інноваційності, продуктивності й екологічності, забезпечуючи при цьому високий рівень продовольчої безпеки та ефективності.

3. Стратегія розвитку продовольчого ринку є важливим елементом забезпечення продовольчої безпеки, оскільки саме на ринку формуються кінцеві ціни на продовольчі товари. Досліджено, що основними проблемами продовольчого ринку в Україні є:

- завищені ціни на споживчі, особливо продовольчі товари (в деяких випадках рівень торгової надбавки є понад 50%), що зумовлено насамперед відсутністю державного контролю;

- присутність на ринку значної кількості продовольчих товарів низької якості, невідповідність умов зберігання товарів встановленим нормам;

- реалізація харчових продуктів власного виробництва на стихійних ринках часто призводить до отруєнь, а інколи і летальних наслідків;

- прояви недобросовісної конкуренції;

- територіальна асиметрія розвитку торгових мереж;

- наявність тіньового сектора споживчого ринку в рамках якого реалізуються часто неякісні і фальсифіковані товари;

- присутність на ринку імпортової продукції з високим вмістом шкідливих, а в деяких випадках небезпечних речовин;

- монополізація окремих ринкових секторів, змова виробників або реалізаторів призводить до підвищення ціна на окремі товари.

Вирішення зазначених проблем потребує стратегії, спрямованої на: активізацію імпортозаміщення якісними продуктами власного виробництва; проведення контролюючих заходів з метою не допуску невмотивованого зростання цін на соціально-важливі товари; пом'якшенню зовнішніх впливів (на разок інфляційних очікувань) на вартість продукції у торгових мережах; контроль якості товарів, що реалізуються; формування ефективного продовольчого забезпечення та розвитку торгівельних мереж у сільській місцевості; впровадження нових технологій зберігання та переробки агропромислової продукції.

4. Стратегія створення продовольчого резерву є важливим інструментом ринкової стабілізації в умовах змін та забезпечення безперебійного постачання продуктів харчування на випадок стихійних лих, війн та інших надзвичайних обставин. Стратегія створення продовольчого резерву на рівні регіону передбачає прийняття стратегічних рішень та відповідних законодавчих ініціатив на рівні регіональних органів влади щодо механізму формування, зберігання і обслуговування стратегічних запасів продовольства, сортового й гібридного насіння, поголів'я худоби для відтворення племінного класу, що відповідають адекватним потребам регіону в умовах настання непередбачуваних або форс мажорних обставин.

Реалізація стратегії продовольчої безпеки в контексті нової парадигми регіонального розвитку потребує значних інвестиційних вкладень, науково-прикладного забезпечення інноваційних процесів у галузях, розвитку ринкової й логістичної інфраструктури, створення умов для розвитку малого бізнесу та фермерських господарств. Забезпечення перелічених потреб вимагає системного підходу до формування і реалізації

суміжних стратегій до яких можна віднести наступні: інвестиційно-інноваційна стратегія, стратегія розвитку малого бізнесу, стратегія розвитку інфраструктури.

Комплексна реалізація розглянутих стратегій покликана сформувати мультиплікативний ефект, що сприятиме досягненню загальної стратегії розвитку регіону та забезпеченню продовольчої безпеки населення. Разом з цим, забезпечення дієвості визначених у стратегіях завдань вимагає чіткого їх розподілу між виконавцями, календарного планування робіт та чітко визначених цільових показників.

Висновки. Отже, стратегія продовольчої безпеки виступає важливою складовою стратегії соціально-економічного розвитку регіонів. Її роль проявляється через реалізацію її основних функцій, а саме координаційної, міжрегіонально-інтегруючої, забезпечувальної та адаптивної.

Реалізація стратегії забезпечення продовольчої безпеки потребує розробки та взаємного узгодження основних і допоміжних стратегій на всіх ієрархічних рівнях управління регіоном. Основні стратегії здійснюють прямий вплив на реалізацію основних завдань продовольчої безпеки, а саме: фізична та економічна доступність харчових продуктів для всіх верств населення, рівень їх якості, корисності та безпечності а також безперебійність постачання. Відповідно, визначено такі основні стратегії: стратегія подолання бідності (забезпечення економічного доступу населення до харчових продуктів), стратегія розвитку АПК та продовольчого ринку (забезпечення фізичного доступу населення до продуктів харчування) та стратегія створення продовольчого резерву (забезпечення безперебійного доступу населення до продуктів харчування не залежно від зовнішніх і внутрішніх змін). Комплексна реалізація стратегій сприятиме продовольчій та економічній безпеці регіону і створюватиме умови для його стратегічного розвитку.

Бібліографічний список: 1. Вітер В. Перспективи подолання бідності та зростання добробуту населення України / В. Вітер // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 6. – С. 18–26. 2. Колісник Г.М. Продовольча безпека України та особливості її розвитку/ Г.М. Колісник // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 5. – С. 72–76. 3. Мостова А.Д. Стратегія продовольчої безпеки держави: теоретико-методичний аспект / А.Д. Мостова // Економіка та держава. – 2016. – № 5. – С. 38–42. 4. Нижник О.М. Продовольча безпека: аналіз еколого-економічних проблем та шляхи їх вирішення / О.М. Нижник // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. – Вип. 4. – К.: КНУ, 2009. –

С. 163–173. 5. Нікішин Є.В. Формування стратегії продовольчого забезпечення регіону як фактора економічної безпеки України / Є.В. Нікішин // Вчені записки університету "КРОК". Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 38. – С. 9-17. 6. Про продовольчу безпеку України: проект Закону України від 28.04.2011 р. № 8370-1 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01I.html. 7. Пушак Я.Я. Продовольча безпека держави та її регіонів: методичний аспект / Я.Я.Пушак, Г.В. Стричак // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 219. – С. 189-191. 8. Стратегія подолання бідності [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>. 9. Тернавська І.Б. Стратегія продовольчої безпеки регіону / І.Б. Тернавська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/56/54>. 10. Іртищева І.О. Державне регулювання розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері України в умовах глобалізації / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Науковий журнал «Актуальні проблеми економіки», № 4 – 2013. м. Київ. – С. 80-88. 11. Стегней М.І. Стратегічні важелі та орієнтири екологічно сталого розвитку сільських територій / М.І. Стегней // Науковий журнал «Актуальні проблеми економіки», № 6. – 2014. – Київ. – С. 316-322. 12. FAO. 1996. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 13-17 November 1996. – Rome. – 36 p. 11. с. U.S. Government Global Food Security Strategy fy 2017-2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1867/USG-Global-Food-Security-Strategy-2016.pdf>.

Л.П. Рогатина. Теоретические основы стратегии продовольственной безопасности региона. В статье рассмотрены теоретические основы стратегии продовольственной безопасности региона. Определены ее экономическая сущность, роль и основные функции в системе стратегического управления регионом. Рассмотрены основные и вспомогательные стратегии обеспечения продовольственной безопасности.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, стратегия продовольственной безопасности, стратегия преодоления бедности, стратегия АПК, стратегия развития продовольственного рынка, стратегия продовольственного резерва.

Rogatina L. Theoretical basis of the regional food security strategy. The theoretical basis of the food security strategy of the region was investigated

in the article. The economic essence of strategy and its role in the system of strategic management of the region was determined, the main functions were outlined.

The main and auxiliary strategies for ensuring food security are considered. It is proved that food security in the regions determines their socioeconomic status and is a fundamental basis of Ukraine's economic security. Therefore, food security management should become one of the key objectives of the strategic development of the regions.

It is established that regional food security strategy is an integral strategy of balanced and stable development of types of economic activity that forming a full cycle of logistical support, production and distribution of vital food products in a sufficient volume that guarantees the needs of a healthy and active life of all the population of the region not depending on the impact of external and internal threats.

It is proved that the implementation of the strategy for ensuring food security requires the development and mutual harmonization of both the interregional and inter-sectoral level of basic and auxiliary strategies. The main strategies have a direct impact on the implementation of the basic functions of food security, namely: physical and economic availability of food products for all segments of the population, their quality, usefulness and safety, as well as the continuity of supply. Accordingly, the following key strategies have been identified: the poverty reduction strategy, the agribusiness and agricultural development strategy, the food market strategy and the strategy for creating a food reserve.

Implementation of the considered strategies in the complex is intended to create a multiplier effect that will contribute to the achievement of the overall strategy for the region's development and food security of the population.

Key words: food security, food security strategy, poverty reduction strategy, the agribusiness and agricultural development strategy, food market development strategy, food reserve strategy.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2017 р.